

ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

У статті визначено комунікативно-прагматичні функції вставних конструкцій, активізація яких у сучасній українській мові є інноваційним явищем на рівні простого речення; установлено основні тенденції уживання досліджуваних одиниць у різних мовленнєвих актах, репрезентованих у часописі «День».

Ключові слова: мовленнєвий акт, мета висловлення, просте неелементарне речення, вставна конструкція, газетно-публіцистичний текст.

Кульбабская Е. В. Функциональный потенциал вводных конструкций в газетно-публицистическом тексте. – Статья. В статье определены коммуникативно-прагматические функции вводных конструкций, активизация которых в структуре простых предложений современного украинского языка – инновационное явление; установлены основные тенденции их использования в разных речевых актах, которые репрезентирует газета «День».

Ключевые слова: речевой акт, цель высказывания, простое неэлементарное предложение, вводная конструкция, газетно-публицистический текст.

Kulbabska O. V. Functional potential of introductory designs in newspaper and journalistic texts. – Article.

In the article the author has defined communicative-pragmatic features of input structures, the activation of which in the structure of the simple sentences of the contemporary Ukrainian language – innovative phenomenon; established the main trends of their use in different speech acts.

Key words: speech act, the intention, a simple nonelementary sentence, introductory design, newspaper and journalistic text.

Новим етапом у розвитку сучасної української граматики став поглиблений функційний підхід до тлумачення мовних явищ з опорою на антропоцентризм лінгвістичних студій. Дослідників уже не задовольняють суто граматичні інтерпретації мовних одиниць, натомість, посилюється зацікавленість механізмами їх витворення в тісному зв'язку із з'ясуванням активної ролі у процесі мовленнєвої діяльності її учасників – адресанта, тобто творця певного висловлення, і адресата, якому текст призначений для сприйняття. Цей підхід дає змогу по-іншому витлумачити окремі фрагменти граматичного ладу української мови, зокрема з нових позицій установити комунікативне призначення та функції вставних конструкцій.

Проблема вставності як індикатора простого речення асиметричної будови постійно привертала увагу лінгвістів, проте її розв'язання не мало системного характеру, залишаючись і нині дискусійним питанням теорії синтаксису. Зокрема, в україністиці вставні конструкції досліджували в таких аспектах: 1) **логіко-граматичному** – як результат «скорочення» і «стягнення» підрядних речень у слова, словосполучення, а також як наслідок змістової «редукції» односкладних чи двоскладних речень (М. Осадця, С. Смоль-Стоцький, В. Сімович та ін.); 2) **психолого-граматичному** – як другорядні (підрядні) присудки (О. Потєбня); 3) **структурно-семантичному**: а) як складники простого речення, що не входять до його позиційної та синтаксичної структури, будучи самостійними ускладнювачами, наявність яких зумовлюють інтенції мовця – авторська інтерпретація та оцінка повідомлюваного (П. Дудик, А. Загнітко, Л. Кадомцева, А. Мойсієнко, М. Плющ, К. Шульжук та ін.); б) як одиниці, що пояснюють речення загалом здебільшого на початку або в кінці речення, проте можуть стосуватися лише якогось члена речення чи його частини, якщо вони розташовуються безпосередньо біля них (І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська); в) як компоненти, які посідають позицію «надбудовного, вторинного присудка» (З. Олійник); 4) **семантико-синтаксичному** – як вторинні предикатно-модальні синтаксеми, не зумовлені валентністю базового предиката (І. Вихованець,

М. Мірченко, О. Межов та ін.); 5) **когнітивному** – як наслідок породження висловлення та його сприйняття (О. Мельничук, О. Леута, Т. Лутак та ін.); 6) **дериваційному** – як утворення, похідні від складного речення (К. Городенська); 7) **у плані синтаксичної номінації** – як репрезентанти інформативної двоплановості, щільної єдності диктуму й модусу у структурі речення (Н. Гуйванюк, В. Шинкарук).

Для об'єктивної кваліфікації місця вставних конструкцій у структурі речення, тенденцій їх уживання у процесі мовної комунікації та прагматичної спеціалізації варто, як на нас, з'ясувати залежність прагматичних функцій вставно-модального компонента (далі – ВМК) від комунікативно-інтенційних типів простих і складних речень, що й стало *метою* нашої розвідки. Матеріалом для спостережень обрано часопис «День», найкращі статті з якого вміщено у виданні «Сила м'якого знака, або Повернення Руської правди» [18].

З усіх функційних типів розповідні речення, реалізуючи два основних комунікативних завдання – констатації (**речення-констативи**) і заперечення (**речення-негативи**), є «найзручнішими» для функціонування перентетичних конструкцій. І справді, якщо мовець постулює чи заперечує, повідомляє, нагадує про когось або щось, процес інформування передбачає не лише володіння достатнім обсягом знань, а й уможливлене суб'єктивну оцінку повідомлюваного. Отже, уживаючи ВМК у розповідних реченнях публіцистичного тексту, мовець передає адресату різноманітні модально-експресивні відтінки.

Реалізуючи **асертивний** мовленнєвий акт, адресант має намір представити деякий стан речей як істинний і змусити адресата повірити в об'єктивність повідомлюваного. У цьому йому допомагають ВМК зі значенням вірогідності, впевненості, достовірності висловленого, що відбивають бажання мовця обстоювати свої переконання, звернути на них увагу інших комунікантів, наголосити на певній інформації, наприклад: «**Щоправда**, місто продовжувало відігравати роль як важливий культурний і релігійний осередок» [18, с. 104]; «**І, безумовно, незаперечною домінантою цього ансамблю була велична десятинна церква**» [18, с. 238].

Модальні маркери виконують **акцентно-констатувальну прагматичну функцію**, указуючи на безальтернативність висловлення. Вони оптимізують спілкування, надають текстам довірливого, безапелятивного колориту, можуть мати експресивно-емоційний заряд, наприклад: «*Соціальні програми, можете бути певні, коаліція виконає*» [18, с. 262]; «*Як не крути, а депутату доведеться платити не тільки за свою церкву*» [18, с. 322].

Інша група вставно-модальних компонентів зі значенням непевності, припущення, сумніву передає здебільшого відносний характер ступеня вірогідності знань мовця про світ, які постають здебільшого як можливий факт. Такі конструкції непрямо вказують на авторизацію, вони ніби оформляють роздуми мовця, допомагають йому створити враження безпосереднього пошуку істини, змусити читача долучитися до мисленнєвого процесу, самому дошукатися до суті висловлених передбачень. Залежно від іллокутивної цілі можна визначити прагматичну функцію ВМК досліджуваного типу як **акцентно-гіпотетичну**, наприклад: «*Читачі, мабуть, уже здогадалися, що йдеться про дві найбільші східнослов'янські нації – російську та українську*» [18, с. 166]; «*Імовірно, тут разом зі своїм чоловіком проживала Настасья, яку йменували відтепер княгинею Жеславською*» [18, с. 655] тощо.

Парентетичні конструкції, що мають розмовний характер сприяють діалогізації усно-розмовної мови, наприклад: «*Очевидячки, зналися вони ще до цього часу, бо дуже просять одне за одного*» [18, с. 421]; «*Гоголь, як на мене, мав на увазі не лише харч істівний, але й духовний, який саме в Києві, в українському середовищі наповнював би його душу сповна*» [18, с. 640]. Останній приклад побіжно вказує і на джерело повідомлення.

Мовець, з огляду на свої комунікативні інтенції, може конкретизувати авторство повідомлюваного або загущувати його. Так, ВМК із вказівкою на конкретне джерело повідомлення підвищують ступінь вірогідності інформації, слугують засобом часткової цитації, дають змогу чітко розмежувати основне і супровідне: «*В цьому сенсі Мазепа, за словами того ж Маланюка, є „людиною епілогу Козацької доби“*» [18, с. 594]; «*На думку О. Потебні, українська мова за часів Київської Русі вже існувала*» [18, с. 203]. У подібних реченнях спостерігаємо імплікацію суб'єкта згорнутої пропозиції, що її маркує вторинна предикація.

Інколи адресант із певних причин хоче приховати походження інформації, узагальнює повідомлюване, переповідає нібито неперевірені факти, використовуючи парентетичні компоненти (вони можуть посідати будь-яку позицію в реченні) на зразок *як кажуть*, *мовляв*, *як відомо* тощо. Наприклад: «*Тоді, як відомо, було розпочато переклад на слов'янську мову деяких богослужбових книг*» [18, с. 109]; «*Як твердять, кін, амулет у вигляді коня чи його череп завжди охороняють хороших людей від біди, а лихих – карають*» [18, с. 137] тощо.

А. Загнітко безспідставно вважає, що останнім часом усе помітнішою стає тенденція, пов'язана з бажанням мовця максимально актуалізувати інформацію, всіляко сприяти її експресивізації [11, с. 135–136]. Задля цього ВМК нерідко фразеологізують, уводять до їхньої структури розмовні, динамічніші в стилістичному плані елементи: «*Відмінність між чоловічими й жіночими журналами, скажемо так, в кількості одягу на дівчатках із обкладинок*» [18, с. 461]; «*Як мовиться, чутки ходять на наших ногах*» [18, с. 389].

Усі ВМК, що вказують на джерело повідомлення, виконують **прагматичну адресно-марковану функцію**: дають змогу авторові, покликаючись на інше джерело, підвищувати рівень правдивості інформації в очах читача, погоджувати власну думку з думкою компетентного джерела, знижувати категоричність висловлення, спонукати адресата до прийняття авторської позиції [8, с. 20].

Кореляцію загального і конкретного, акцентуаційну динаміку певного узагальнення, увиразнення релевантних текстових фрагментів, висновків декларують ВМК *зрештою, як головне, власне, по-перше, у всякому разі* тощо, які посідають у реченні пре- або інтерпозицію та за функцією наближені до сполучників. Наприклад: «*Утім, наведу для наочності декілька фраз «мовою» тогочасної галицької еліти*» [18, с. 339]; «*Ці категорії є мірилом, з одного боку, християнської моралі, а з другого – громадянської свідомості*» [18, с. 596]; «*Отже, чи став Данило Галицький «вже татариним», уклонившись всесильному хану?*» [18, с. 427] тощо. Комунікативно-прагматична мета парентетичних конструкцій – відтворити послідовність явищ, переконливо аргументувати певну подію, виявити ступінь важливості думок, оцінити факт, маркувати його суб'єктивну кваліфікацію. Усі ці засоби є актуалізаторами **прагматичної функції текстової зв'язності**.

ВМК зв'язують із попереднім контекстом неповні речення, чим установлюють зв'язок між репліками діалогу або всередині монологічного висловлення: «*Людина вільна у виборі смерті. Може, лише в цьому?*» [18, с. 351]. Інколи вставні слова маркують парцеляцію, указуючи на її зв'язок із базовим реченням: «*Коли ж прийде весна? Сьогодні? Завтра? Може, взагалі ніколи?*» [18, с. 488].

У контексті, що містить кілька речень (більше двох) виокремлюємо ВМК з єдиальною функцією, що уподібнюється до сполучникової. Наприклад, у реченнях на зразок «*На листи батько не відповідав. Може, його поранено. Може, він уже загинув*» [18, с. 172] вставні компоненти уподібнюються за функцією до розділового сполучника, що можемо пояснити прагненням мовців-журналістів до економії мовних засобів, реалізації функції вибору. У цьому разі вставні слова не лише виражають розділові семантико-синтаксичні відношення, а й утворюють градацію оцінок реальності (ступеня здійснення) того, про що повідомляють у кожній із поєднаних частин. Увиразнюється сполучникова спеціалізація у вставних конструкціях, які вживаємо разом із власне сполучниками: «*А може, стримувало те, що поголос про українсько-турецьке зближення змусив московських політиків*» [18, с. 478]. Такі речення (може, а може) набувають семантики взаємоусунення подій, явищ.

Прагматичний компонент має особливо істотне значення в монологічному мовленні, оскільки вплив на співрозмовника здебільшого залежить від того, як сформулює свою думку мовець, наскільки переконливо прозвучать його слова. У цьому аспекті ВМК зі значенням вказівки на характер висловлення, спосіб оформлення висловлень, їх стилю, тону (*іншими словами, точніше, власне кажучи, скажімо, словом та ін.*) мають **прагматичну установку на доступність мовлення**, є засобом категорії послідовності (ретроспекції). Будучи за своїми функціями подібними до сполучників, вони виражають уточнювально-конкретизувальне значення, семантику тотожності, коментування. Наприклад: «*Коротше кажучи, був правий*

Вольтер, котрий стверджував, що Бог криється в деталях» [18, с. 424]; «І дає, **так би мовити**, залучення до певної життєвої благодаті» [18, с. 21]; «Словом, військова коаліція – і нічого більше: досить «братства» і «єдиновірства», що закінчуються випаленою землею, всіяною трупами» [18, с. 608].

До функції вставлених компонентів наближені ВМК на зразок *одне слово, до слова, словом, скажімо, приміром, у всякому разі, що ж, щораз то*, які виражають приєднання, додаткову інформацію, доповнення зі значенням виокремлення. Наприклад: «**Скажімо**, 1754 року гетьману було заборонено призначати полковників, і тоді ж ліквідовано всі чинні в Україні внутрішні митні збори» [18, с. 752]; «**Зреештою**, «Тарас Бульба» – козир наших ура-патріотів – має очевидну ознаку політичного пристосовництва» [18, с. 681]. Отже, спостережено **прагматичну функцію доповнення** змістово-фактуальної інформації мовлення принагідними зауваженнями.

Відверто кажучи, власне кажучи, сказати відверто, скажу чесно – такі сполуки надають значення вірогідності, до того ж указують на експресивний характер висловлень. Наприклад: «*Проте полегічно налаштований автор, сказавши правду, бере слово на захист поганства*» [18, с. 283]; «*Власне кажучи, з Мазепою вмирас стара Русь, аби відродитися Україною*» [18, с. 595].

ВМК зі значенням інтимізації виражають емоційну природу вислову, уяскравлюють його експресивні відтінки [17, с. 203; 3, с. 131]. Такі компоненти, звернені до співрозмовника з метою активізації його уваги, бажаної реакції з приводу висловленого, виконують **фатичну функцію**. Наприклад: «*Ось, пам'ятаєте, Ісус вигнав торговців з храму*» [18, с. 43]; «**Скажімо**, 1754 року гетьману було заборонено призначати полковників, і тоді ж ліквідовано всі чинні в Україні внутрішні митні збори» [18, с. 752].

Спонукальний характер ВМК надає висловленню більшій правдивості, взаєморозуміння, стилістично інтимізує виклад, наприклад: «*Уявіть собі (забудемо тимчасово канон), що жила людина, яка створила вчення про добро*» [18, с. 39]; «*Погодьтесь, ніхто не зможе дістати нас за стінами цього замку*» [18, с. 84] тощо. Натомість, парентетичні компоненти на зразок *як ви здогадалися, як ви розумієте* вдаліше об'єктивують стан мовця, знижують категоричність викладу, сприяючи продовженню комунікативного контакту, так потрібного під час діалогу.

Індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, позитивну / негативну оцінку повідомлюваного репрезентують ВМК на зразок *школа, як навмисне, чого доброго, на превелике диво, дивна річ* тощо. Такі парентези виконують **акцентно-оцінну комунікативно-прагматичну функцію**, наприклад: «*Наш інформаційний простір, на жаль, багато в чому не національний*» [18, с. 760]; «*Не вдаючись до оцінки Іпатія Потія, відзначимо, що це була, без сумніву, надзвичайно талановита людина*» [18, с. 104] тощо. Група ВМК, що відтворюють розмовне або книжне мовлення, містять усно-народні та біблійні елементи характеризуються емоційно-оцінною конотацією: «*І дай Боже, солодка моя дитинко, ніколи не знати тобі лиха*» [18, с. 86].

ВМК, що вказують на спосіб об'єктивації вираженої думки, а також на міру її звичайності, створюють ефект відвертої розмови, переконують у правдивості пам'ятних для адресанта подій, наприклад: «*Оце, було, сидить дід у пасиці, робить що-небудь*» [18, с. 29].

Актуалізуючи **комісивний** мовленнєвий акт, мовець бере на себе зобов'язання здійснити в майбутньому якусь дію чи тримати певну лінію поведінки, має уявлення про наслідки своїх дій та очікує, що адресат повірить у їх виконання. Зазначені акти спрямовані на збереження, відновлення, покращення або продовження стосунків між комунікантами. Вживаючи речення-обіцянки з ВМК, мовець зобов'язується виконати бажану й важливу для співрозмовника дію, переконує його в щирості своїх намірів, підтримує приємну тональність спілкування. Такі акти можуть набувати ілюкутивних відтінків запевнення: «**Звісно**, я далеко не в захваті від етноніма «Україна» – хоча б через те, що він є свідченням нашої поразки в етнонімічній війні» [18, с. 154]; «**Шкода** – не знаю, як зветься твоя мама» [18, с. 172] тощо.

Комунікативно-інтенційним змістом **менасивів** є погроза. У реченнях-погрозах мовець може вживати вставні компоненти для увиразнення висновку: «**Утім**, я доведу тобі, що з концептом «комідея» справа досить проста» [18, с. 521].

Особливостями **перформативів** є те, що головні члени у формі дієслова не можуть мати форми минулого, давноминулого або майбутнього часу, а також бути заперечними. «Не припустимим є включення до перформативних речень модальних компонентів, які допускають нездійснення дії» [11, с. 124]. Порівн.: «*Справді, прошу посприяти нашому проекту*» та «*Справді, не прошу посприяти нашому проекту*».

ВМК різних типів створюють іронічний колорит [5, с. 91–94], наприклад: «*У наш час, здається, газети намагаються примусити публіку оцінювати скульптора не за його скульптурами, а за тим, як він ставиться до дружини; художника – за розміром його прибутків і поета – за кольором його краватки*» [18, с. 95].

Спонукальні речення репрезентують форму мовленнєвого впливу на означення або неозначеного (узагальненого) співрозмовника чи навколишнє середовище для його організації або перебудови відповідно до вимог мовця. У прагматичному аспекті такі речення кваліфікують, як **директиви** [10, с. 124]. Для виявлення можливостей функціонування ВМК у їхньому складі треба розмежувати структури спонукальної семантики, які виражають прохання в різних відтінках (**реквестиви**), від конструкцій, що в імперативній формі репрезентують категоричні накази та прямі вимоги (**ін'юктиви**) [13, с. 26; 10, с. 124; 1, с. 11; 9, с. 7]. Окрім того, волюнтаривні відношення «виражають дозвіл, який взагалі якісно відмінний від прохання, чи пряму заборону виконувати якусь дію» [2, с. 8].

Форми категоричного наказу до дії здебільшого не сполучаються із ВМК на означення вірогідності, ймовірності тощо. Безапеляційність імператива, посилена наказовою (імперативною) інтонацією, не передбачає самої можливості припущення як натяку на необов'язковість виконання волі мовця. Даючи наказ, адресант хоче переконатися, що дію виконали негайно, а слова *очевидно, може, певно, либонь* і под. переводять імперативну форму в напівпитальне судження зі значенням припущення. Порівн.: *Зачинити вікно!* і *Може, зачинити вікно*.

У групі дієслівної лексики зі значенням категоричного спонукування виокремлюємо стилістично забарвлені дієслова, об'єднані загальною семантикою обмеження або припинення дії. Це лексичне угруповання дієслів має негативне емоційне забарвлення, тяжіє до зниженого колориту мовлення. Уже саме їх уживання

в зверненні до співрозмовника доводить, що мовець має право вимагати виконання дії і не думає, як до спонування ставиться адресат. ВМК у цьому разі актуалізують модально-ситуативну ознаку залежності комуніканта від мовця, засвідчують афективний стан останнього, напр.: *Отже, досить говорити! Замовч, тобі кажуть!* «Експресивна значущість вставних зворотів *кажуть вам, тобі кажуть, просять вас* та ін. з роздратованою чи настійливо-сугестивною інтонацією, коли мовець і агентивний суб'єкт збігаються в одній першій особі (можливо, єдиний випадок інклюзивного вживання неозначено-особової конструкції), і полягають в абстрагуванні від конкретного мовця і в наданні суб'єктові мовлення форми множинності, а дії – многократності. Мабуть, ці звороти вже втрачають статус вільної синтаксичної побудови і наближаються до модально-експресивного фразеологізму» [12, с. 20].

З усіх вставних слів зі значенням вірогідності, ймовірності лише слово *мабуть*, генетично споріднене з формами наказового способу, може входити до спонукальних конструкцій та взаємодіяти з імперативом. Проте висловлення нівелює значення категоричності й набуває відтінку невпевненості, вагання, порівн.: *Ти проси допомоги* та *Ти, мабуть, проси допомоги*.

У деяких реченнях пом'якшеного спонування із семантикою прохання, благання, застереження, дозволу, напучування, побажання ВМК є важливим структурно-логічним компонентом, уяскравлюючи делікатний, невпевнений характер прохання з відтінком доцільності й бажаності його виконання, нетерпіння здійснення. За інтенційною спрямованістю розмежовуємо пораду-благання, наполегливу пораду, пораду-попередження, наприклад: *«Не тужіть, українці, ради Бога»* [18, с. 69]; *«Читайте Конституцію, прошу вас! Читайте!»* [18, с. 127]. Л. Бережан аргументовано тлумачить вставні слова та словосполучення як власне контекстуальні показники часткових значень граматичної форми наказового способу паралельно з частками, вигуками, звертаннями тощо [2, с. 20]. Отже, і в цьому разі спостерігаємо вплив вставного компонента на модально-вольове спрямування висловленого спонування.

У бажальних, або оптативних, реченнях, як відомо, повідомляють про намір мовця встановити відповідність між змістом речення та дійсністю (реальністю). У ролі синтаксичних засобів для вираження бажальної модальності в сучасній українській мові вживають частки *б, би, аби, щоб, коб(и), хоч би, хоча б, коли б, якби* [14, с. 125]. Проте до найуживаніших часток, які формують двоскладні та односкладні бажальні речення, належать *хай, нехай* (у бажальній функції), що поєднуються з дієсловами у формі теперішнього – майбутнього чи минулого часу, а також їх експресивний синонім *бодай* [6, с. 29–30; 4, с. 360].

В оптативних реченнях ВМК можуть акцентувати достовірність бажаного (*Зустріти б мені друга, сумніву нема! Я, природно, бажав би посадити сад* тощо), додавати значення гаданості-спонування (*Так може, виконав би ти свою обіцянку!*), виражати емоційні оцінки прикрасі, здивування, обурення (*Подумав би ти, гришним ділом, про посівну!*), указують на ступінь звичайності бажання (*Поїхати б, за українським звичаєм, на Різдво до батьків!*), містять вказівку на джерело повідомлення (*Як на мене, піти б звідси хутче!*), означають аргументованість бажання (*Як на те, коби Бог поміг зібрати врожай!*), репрезентують ставлення мовця до висловленого (*По правді кажучи, хоча б кілька днів відпочити!*), активізують співрозмовника,

додаючи відтінків щирого спілкування (*Віримо, хоч на старість побачити б світ!*).

У питальних реченнях комунікант ставить собі за мету запитати про щось у співрозмовника, спонукаючи його водночас до відповіді. Такі речення з огляду на комунікативно-інтенційний зміст тлумачать як **квеситиви**. «Спільним з директивом у квеситива є те, що вони обидва призначені для того, щоб викликати дію адресата. При цьому вони істотно різняться, оскільки директив пов'язаний із категоричністю та комплексом мовленнєвих і не мовленнєвих дій, а для квеситива – це тільки мовленнєві дії» [10, с. 124]. Переконливою видається думка тих мовознавців, які вважають, що в питальному реченні вставні слова поведуться інакше, ніж у розповідному [15, с. 188], а отже, квеситиви потребують диференціації з огляду на потенційну здатність сполучатися з ВМК.

Парентетичні компоненти менш поширені в реченнях, до складу яких входять займенниково-питальні слова. Таким реченнєвим побудовам властива цілеспрямованість запиту інформації [7, с. 2], тобто становлять питання про предикат, про те, **що** констатує речення, наприклад: *«На Вашу думку, хто і коли допустився найбільшої помилки, через яку Україна могла стати на зовсім інший шлях та історію?»* [18, с. 81]. Справді, у плані актуального членування весь зміст частковопитальних речень, окрім того, що маркує саме питальне слово, є даним (темою). Новим – предикативним – постає лише те, що узагальнюють слова *хто, коли, де, чому, навіщо* і под. Саме ці елементи висловлення – особа, час, місце, причина, мета, допуст тощо – не відомі мовцеві, і їх конкретне з'ясування за допомогою інших учасників мовленнєвого акту є метою спілкування. Цілком зрозуміло, що комуніканти можуть суб'єктивно оцінювати зміст повідомлюваного, якщо володіють інформацією або, принаймні, думають, що щось знають про подію, явище, предмет.

ВМК рідко входять і до складу емоційно забарвлених речень із модально-питальними частками *невже, чи, хіба та чи, та хіба, та невже, чи ж, хіба ж, невже ж*. Наприклад: *«Хіба б і вона, справді, така була?»* [18, с. 451]. У таких реченнях частки засвідчують, що позитивна відповідь для мовця є малоочікуваною, а отже, і модальна оцінка стає зайвою.

На противагу питальні речення, які репрезентують загальний відтінок припущення мовця про зміст думок, мовлення, намірів співрозмовника або інших осіб, можуть містити вставні компоненти з їх модально-семантичними функціями. У реченнях на зразок *«Можливо, ніякого договору не існувало?»* [18, с. 494]; *«Мабуть, така назва децю точніша, ніж звична – Пересопницьке Євангеліє»* [18, с. 654] парентетичні конструкції (найчастіше це слова зі значенням можливості, припущення, непевності, ймовірності або впевненості, достовірності повідомлюваного) є важливим структурним і модально-логічним компонентом, порівн.: *Ти визнаєш свою провину? (чи не визнаєш?) – Ти, напевно, не визнаєш своєї провини?* Оскільки мовець нібито здогадується про реальний стан речей і лише шукає підтвердження своїм передбаченням, то й на письмі зазначений тип речень може закінчуватися не лише знаком питання, а крапкою чи крапками. Варіативні розділові знаки, що їх зумовлює різна комунікативно-функційна спрямованість речень, виявляють тонку грань між питальним і розповідним реченнями такого типу.

Ще однією особливістю квеситивів, що містять ВМК *може, мабуть* є те, що вони можуть виражати

спонукальне значення. За узагальненнями С. Шабат, з-поміж семантичних груп питально-спонукальних речень яскраво вирізняються прохання, пропозиція, порада, запрошення [15, с. 190], напр.: «*Можє б, згодом унія з Римом і була замінена унією з Москвою?*» [18, с. 339]

Значення можливості, припущення, невпевненості, прихованого сумніву мовці уналежнюють у тих реченнях, що є компонентом внутрішніх монологів-розмірковувань, наприклад: «*Можє, не придумают землю продавати? Можє*» [18, с. 174]. Розповідні та питальні речення у процесі трансформації утворюють єдиний формально-синтаксичний комплекс, в якому синтаксичні трансформи не лише ієрархічно структуровані, але за відповідного інтонаційного оформлення презентують питально-відповідну єдність [7, с. 3–4].

За допомогою ВМК мовець може вказувати на свій висновок із попереднього висловлення й паралельно запитує про правильність своїх думок. Наприклад: «*Отже, сьогодніша проблема двомовності також сягає своїми коріннями саме в сім'ю?*» [18, с. 367]. Прагматичний потенціал таких речень – висловити припущення з відтінком результату, узагальнення, що межує з констатацією: «*Виявляється, у богословській літературі Богородиця розглядалася як перший храм Софії?*» [18, с. 34]; «*Зрештою, українській мові в українській державі стало комфортніше?*» [18, с. 435]. Синтаксична рухливість ВМК, здатність тяжіти до будь-якого члена речення спричинює появу кількох модальних планів у реченні.

ВМК до речі, між іншим у квеситивах логічно виокремлюють, увиразнюють конкретний запит інформації, наприклад: «*До речі, підкоривши Новгород, цар Іван III почав титулюватися як «государ всія Русі»*» [18,

с. 317]; «*А між іншим, почім борщовий набір тепер?*» [18, с. 361].

Для ВМК істотним є послідовне «орієнтування» сприйнятого на самого себе (авторська інтенція впевненості або ймовірності), чітко окреслений вияв ставлення до зображуваного, наголошення інтенцій мовця, вказівка на джерело повідомлення. Для активізації бесіди, для підтримування уваги адресанта в квеситивах можуть функціонувати ВМК *чуєте, думаєш, гадаєте, даруйте* тощо. Наприклад: «*Скажімо, „Тарас Бульба“ – козир наших ура-патріотів – чи міг би мати очевидну ознаку політичного пристосовництва?*» [18, с. 681]; «*Гадаєте, мовні особливості буковинського регіону до того часу зміняться?*» [18, с. 351].

«Модальність припущення, відтінок якої в реченні досягається взаємодією суб'єктивно-модальних синтаксем з питальною інтонацією, не змінює основного модального значення питальності, а надає йому лише особливого забарвлення (суб'єктивного ставлення мовця чи передбачуваної ним оцінки з боку співрозмовника)» [15, с. 195].

Отже, функційно-прагматична спеціалізація вставно-модальних компонентів у газетно-публіцистичному тексті полягає в тому, що вони: 1) указують на різноманітні модальні значення і суб'єктивну оцінку повідомлюваного; 2) актуалізують у висловленні інформацію; 3) сприяють експресивізації висловлення; 4) слугують засобом інтелектуалізації мови, а, попри те, засвідчують посилення впливу розмовного синтаксису на писемне мовлення. Тому дослідження їхніх прагматичних параметрів й особливостей функціонування в різних дискурсах *актуальне* та *перспективне* як для граматики, так і для теорії мовленнєвих актів, когнітивної лінгвістики, функційної стилістики культури української мови.

Література

1. Бережан Л. Категорія спонукальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. Бережан. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с.
2. Бережан Л. Волонтеративні відношення в мовленнєвій діяльності : конспект лекцій зі спецкурсу / Л. Бережан. – Чернівці : Рута, 1999. – 36 с.
3. Вихованець І. Граматика української мови: Синтаксис : підручник / І. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Городенська К. Дієслово. Прислівник. Службові слова-морфеми / І. Вихованець, К. Городенська / Теоретична морфологія української мови : академічна граматики української мови / за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пулсари», 2004. – С. 217–373.
5. Гуїванюк Н. Способи реалізації іронії у структурі речення : [монографія] / Н. Гуїванюк, Ю. Пацаранюк. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 167 с.
6. Гуїванюк Н. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні : навч. посібник / Н. Гуїванюк, В. Чолкан. – Чернівці : Рута, 1997. – 63 с.
7. Гуїванюк Н. Питальні речення у сучасній українській мові / Н. Гуїванюк, С. Шабат. – Чернівці : Рута, 2000. – 68 с.
8. Завальнюк І. Комунікативно-прагматичні функції та стилістичні вияви вставних одиниць у сучасному українському газетно-мовленні / І. Завальнюк / Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 15–32.
9. Даскалюк О. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Даскалюк. – Чернівці, 2006. – 20 с.
10. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2001. – 662 с.
11. Загнітко А. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій / А. Загнітко / Лінгвістичні студії : зб. наук. праць : у 2-х ч. / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонДУ, 2003. – Вип. 2, ч. 1. – С. 135–147.
12. Золотова Г. До питання про структурно-семантичні основи зіставних досліджень / Г. Золотова, Й. Андерш // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 17–23.
13. Кулик Б. Курс сучасної української літературної мови / Б. Кулик. – 2-е вид. – Ч. II. – К. : Рад. шк., 1965. – 283 с.
14. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис : [підручник] / за заг. ред. І. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
15. Шабат С. Питальні речення з суб'єктивно-модальними синтаксемами / С. Шабат / Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / відп. ред. Гуїванюк Н. – Чернівці : Рута, 1999. – Вип. 81 : Слов'янська філологія. – С. 187–195.
16. Шульжук К. Формування ускладненого речення в новій українській літературній мові / К. Шульжук // Мовознавство. – 1977. – № 4. – С. 30–37.
17. Шульжук К. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

18. Сила м'якого знака, або Повернення Руської правди / за заг. ред. Л. Івшиної. – Вид. друге, стереотип. – К. : ПрАТ «Українська прес-група», 2011. – 801 с.